

ABOUT ORDEAL BY LABYRINTH IN POLAND BEFORE AND AFTER 1990

Magdalena Filary
PhD Student, University of Craiova

*Abstract:*The first text related to the Eliade's book «Ordeal by Labyrinth» appeared in Poland in 1989, it was an essay titled «Between chance and necessity. Life as an ordeal by labyrinth» (*Miedzy przypadkiem a koniecznością. Życie jako próba labiryntu*) signed by Ireneusz Kania. The Polish exeget wanted to pay attention of the reader to two things: the first one was the specific way in which Eliade looks at his way of life. The second thing was a philosophical attitude of Eliade with a priori character that gives meaning to the methodology used in his scientific research, called antireductionism.

In 1992 appears a review written by Andrzej Miś in the magazine «Przegląd Filozoficzny-Nowa Seria». Here the Polish philosopher makes three main remarks: that hermeneutical researches can and should have critical and demystified functions, about the presence of the sacred in contemporary culture. The third remark made by Miś refers to old mythical images that disappeared, not because they have been forgotten but for various objective reasons.

Keywords: exegesis, Eliade, Polish reception, hermeneutics

I. Introducere

Dosarul postcomunist de receptare a operei științifice a lui Mircea Eliade poate fi structurat în funcție de nucleele ideatice, metodologice și tematice care au suscitât cel mai mare interes în rândul exegeților polonezi. Nu există o schimbare propriu-zisă de paradigmă în evaluarea metodelor lui Eliade sau în interpretarea conceptelor sale centrale – sacru, mit, rit, simbolism religios, *homo religiosus*. Putem vorbi, mai degrabă, chiar de o continuitate în acest sens. Schimbarea constă în posibilitatea unei analize libere a contextelor, a concepției despre *omul complet* (diametral opusă *omului marxist*). De altfel, nu mai poate fi vorba nici de autocenzura care apărea în mod reflex sau conștient la exegeții de dinainte de 1989. Exegeza poloneză are, după 1989, posibilitatea perspectivelor de ansamblu, fapt posibil și datorită receptării care se formase timp de trei decenii.

Au apărut, cum era firesc, și nume noi, dar au rămas în activitate și intelectualii care îl introduseseră, propriu-zis, pe Eliade în cultura polonă.

II. Încercarea labirintului înainte de 1990 (Ireneusz Kania¹)

Ireneusz Kania a scris eseul intitulat *Między przypadkiem a koniecznością czyli życie jako «próba labiryntu»/ Între întâmplare și necesitate, deci viața ca «o încercare a labirintului»*, care a

¹ Ireneusz Kania (n. 1940) este traducător polonez și poliglot. A tradus numeroase cărți din mai multe limbi, mai ales cele romanice și asiatice. Din 1977 se ocupă de traduceri, începând ca traducător de portugheză. A terminat studii din domeniul filologiei romanice la Universitatea Jagiellonă din Cracovia unde a și ținut cursuri despre traducere literară. Eseist, specialist în budism și cabala. Autor al unor lucrări despre Tibet, publicate în Polonia, SUA, India, China, Ungaria și România. În anul 2001 a publicat o culegere de eseuri intitulată *Ścieżka nocy/ Poteca noptii* în care a dedicat câteva texte celor mai eminenți intelectuali români, printre care lui Eliade. În 1995 a primit Premiul PEN Club-ului Polonez pentru traducerea literaturii străine în limba polonă. În 1999 i s-a acordat premiul „Cartea Lunii din Cracovia” pentru volumul despre canonul Theravada în budism intitulat *Muttavali. Księga wypisów starobudddyjskich*. Printre scriitori pe care i-a tradus se numără, printre alții: Umberto Eco, Mircea Eliade, Robert Graves, Jack London, Constantin Noica.

apărut ca postfață la traducerea în poloneză a cărții *Promisiunile echinocțiului*, publicată la Wydawnictwo Literackie din Cracovia în 1989.

Kania scrie, în postfața cărții *Promisiunile echinocțiului*, că Eliade a prezentat în paginile acesteia, plastic și viu, chiar dacă fragmentar, peisajul vieții culturale românești din perioada interbelică, care se arată surprinzător de bogat, dacă ținem cont de un start foarte greu al României după Primul Război Mondial (1914-1918) și de unele evenimente istorice asemănătoare situației altor țări din Europa, inclusiv Polonia.² Această cultură rurală a dat naștere unor personalități mari, precum G. Enescu, C. Brâncuși, E. Ionesco, E. Cioran, Urmuz și Eliade, fără de care, conform lui Kania, Europa ar fi fost mult mai săracă.

Kania vrea să atragă atenția cititorului asupra două lucruri: primul este felul specific în care Eliade privește drumul său de viață. El îl vede ca „o călătorie prin labirint”, „o încercare cu caracter de inițiere”, aplicînd la acesta consecvent hermeneutica în raport cu evenimente din domeniul religiei. A dat expresie acestuia în volumul de conversații cu Cl.-H. Rocquet, intitulat *L'épreuve du labyrinthe*, publicat în 1987, și mult mai înainte în *Jurnalele sale*³.

Al doilea lucru se referă la ceea ce filozoful polonez Leszek Kołakowski⁴ numește „hotărîrea filozofică” a lui Eliade, și anume o atitudine filozofică cu caracter apriori, care dă sensul metodologiei lui pe care o folosește în cercetările sale științifice, numită antireducționism. Aceasta nu este de acord nici cu Durkheim, nici cu Malinowski, Frazer, Lévi-Strauss sau Freud.

Mai departe, Kania se concentrează asupra celor două teme din titlu, și anume motivul „călătoriei prin labirint” și, legat de el, motivul „încercărilor de inițiere”, care se repetă des în istoria tuturor civilizațiilor și culturilor, și mai ales a religiilor, existînd și în literatură. Kania îl plasează pe Eliade printre cei mai eminenți cunoscători ai problematicei de inițiere, aceasta apare în diferită măsură în aproape toate lucrările lui Eliade, și nu numai în cele teoretice, de știința religiilor sau etnografice, ci și în beletristică. În majoritatea acestor lucrări se poate găsi motivul de inițiere, de exemplu în nuvelele *Șarpele*, *Pe strada Mîntuleasa*, *Tinerețe fără tinerețe*, *Dayan*, în romanul *Forêt interdite* și altele. Kania spune că, după o lectură mai profundă a acestor lucrări, avem aproape siguranța că problematica de inițiere constituie una din principalele preocupări ale lui Eliade. Structura experienței de inițiere o regăsește Eliade în viața fiecărui om, dar mai ales în viața proprie⁵.

Kania recunoaște că, citind memoriile lui Eliade, putem avea impresia că acesta, aplecîndu-se asupra vieții sale ca s-o analizeze cu imparțialitate pe care o dă, printre altele, distanța de timp, de fapt încearcă să pătrundă sensul și secretul ei. Cel mai conștient de acest lucru este însuși Eliade în calitate de cercetător al sacrului, care la fel este, în esența sa, ceva paradoxal, pentru că unește diferite contrarii. Lui Kania i se pare că putem doar să conturăm structura acestui paradox, să distingem principalele lui elemente și să arătăm legătura lor reciprocă. De asemenea, a remarcat faptul că în poveștile lui Eliade, unde autorul comentează diferite întâmplări din viața sa, găsim des cuvinte, precum „trebuia să am această experiență că să...”, „trebuia să trec prin acesta ca să...”, care ne spun despre iminența a ceea ce ni se întâmplă în viață, dar și despre scopul acesteia – toate aceste întâmplări devin necesare pentru dezvoltarea noastră spirituală. Kania spune mai departe că această iminență o resimțim des într-un mod dramatic, de exemplu, un astfel de moment din memoriile lui Eliade este atunci cînd acesta ia decizia care îi schimbă radical viața, de a o părăsi pe Sorana și de a rămîne cu Nina Mareș. Astfel încît viața unui om i se

² Ireneusz Kania, „Między przypdkiem a koniecznością czyli życie jako «próba labiryntu»”, postfață la *Les promesses de l'équinoxe*, traducere de Ireneusz Kania, Cracovia, Wydawnictwo Literackie, 1989, p. 297.

³ Mircea Eliade, *Fragments d'un Journal*, Gallimard, Paris, vol. 1, 1980, vol. 2, 1981.

⁴ Leszek Kołakowski, *Prefață* la Mircea Eliade *Tratat de istorie a religiilor*, traducere de Krzysztof Środa, Varșovia, Editura Książka i Wiedza, 1966, p. 12.

⁵ Ireneusz Kania, *Między przypdkiem a koniecznością czyli życie jako „próba labiryntu”*, p. 299.

arată drept ceva necesar și întâmplător, pentru că ar putea fi cu totul altfel, iar această coincidență este un paradox pentru mintea umană. Kania adaugă că paradoxul vieții umane este și paradoxul fiecărei ființe perceptibile empiric. Este foarte greu să înțelegem această contradicție fără de a cădea în *hybris*⁶ sau *nihilism*⁷. Dar acest drum „de inițiere” are sensul lui, în care crede profund și fără îndoială Mircea Eliade.

De asemenea, Kania observă că Eliade contemplă întâmplările din viața sa prin prisma conceptului indian de *karma* prin care fiecare acțiune – fizică sau spirituală – are în mod inevitabil o urmare. Această credință, în sensul mîntuitor al călătoriei umane, amintește de personajul din romanul lui Goethe, și anume de Wilhelm Meister.

Kania explică geneza antireducționismului lui Eliade ca o atitudine filozofică și a anistorismului ca o metodă a lui de cercetare. În primul rînd, privirea miracolului vieții ca hierofanie, adică manifestarea sacrului în lume, iar în al doilea rînd, conștientizarea ireductibilității acesteia. Kania dă exemplul de un alt antireducționist, și anume Auguste Comte⁸, a cărui atitudine intelectuală este similară cu cea a lui Eliade. Acest fapt i se pare frapant pentru Kania, mai ales că cei doi au trăit în diferite vremuri. Totuși, sursa acestei asemănări o regăsește în cuvintele profesoarei Barbara Skarga⁹ care a tradus în polonă cartea lui Comte intitulată *Discours sur l'ensemble du positivisme*, unde scrie următoarele despre autorul sus menționat:

„... în opinia lui, reducția chiar celor mai apropiate elemente în comparație este imposibilă (...), lumea este diversificată calitativ. Există o prăpastie între cel mai simplu organism și cristal. De aceea nu este posibilă reducerea unei științe la alta. Fiecare are specificul ei, care cercetează fenomenele *sui-generis*.”

Nu există nicio îndoială că ultima teză căreia i-a fost fidel totdeauna Comte, s-a născut sub influența studiilor biologice. Aceasta a constituit generalizarea tezei pe care o proclamau vitaliștii.”¹⁰

În opinia lui Kania, această analogie făcută de prof. Skarga este foarte explicită. Ne arată fascinația amîndurora, atît a lui Comte, cît și a lui Eliade, de fenomenul vieții care a stat la baza concepției filozofice și care au prejudiciat alegerea metodologiei. La Eliade această fascinație a fost îmbogățită cu privirea miracolului vieții ca hierofanie, ceea ce a dat răspunsul la cea mai profundă și ireductibilă nevoie a omului, și anume nevoia de transcendență.

III. *Încercarea labirintului după 1990 (Andrzej Miś¹¹)*

Recenzia acestei cărți făcută de Andrzej Miś a apărut în revista „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” (1992, R. I, Nr. 4).

⁶ *Hybris* – mândrie nemăsurată a unui individ, supraapreciere a forțelor și libertății sale în confruntarea cu destinul (considerate ca surse ale tragicului în teatrul antic).

⁷ Nihilism – modalitate de gândire specifică oricărei doctrine filozofice care își propune negarea radicală a unui sistem de valori, respectiv negarea oricărei credințe. Termenul, introdus la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cu ocazia polemicilor îndreptate împotriva criticismului kantian și a idealismului, a fost extins pentru a denumi orice filozofie care tinde să nege posibilitatea cunoașterii realității și să susțină caracterul nefondat al eticii tradiționale; atitudine de negare absolută.

⁸ Auguste Comte (1798-1857) a fost un sociolog și filosof francez, fondatorul teoriei pozitivismului.

⁹ Barbara Skarga (1919-2009) a fost profesor polonez de filozofie la Academia Poloneză de Știință (PAN). Laureată a Ordinului Vulturul Alb, cea mai prestigioasă decorație a Poloniei, acordată pentru meritele ei, precum și multor premii cu caracter literar și științific. Principalele domenii de cercetare ale Barbarei Skarga au fost: epistemologie, ontologie, etică. Autoare a nenumărate cărți despre filozofie, pozitivism, metafizică, printre care *Kłopoty intelektu. Między Comte'em a Bergsonem/Problemele intelectului. Între Comte și Bergson* (1975).

¹⁰ Introducere la Auguste Comte, *Discours sur l'ensemble du positivisme*, traducere Barbara Skarga, Varșovia, Editura PWN, 1973, p. 28.

¹¹ Andrzej Miś - este istoric polonez al filozofiei, specialist în domeniul istoriei filozofiei contemporane și metodologiei filozofiei. Se ocupă atît de istoria filozofiei europene, cît și de cea din afara Europei. Este profesor la Catedra de Istorie a Filozofiei Contemporane din cadrul Universității din Varșovia.

Cartea *Încercarea labirintului. Convorbiri cu Claude-Henri Rocquet* a apărut în Polonia în 1992, la Editura Sen din Varșovia, în traducerea lui Krzysztof Środa¹²

Încă de la începutul recenziei, Miś își exprimă o părere pozitivă despre aceasta, considerând convorbirea lui Mircea Eliade cu Claude-Henri Rocquet ca una interesantă, în care se vorbește nu numai despre sentimente, oameni cunoscuți, impresii din călătorii etc., dar și despre probleme ale unei anumite discipline științifice¹³. De asemenea, Miś subliniază că Eliade, în timpul întregii vieții sale, scria note autobiografice, o parte din ele au fost publicate. Cele mai importante sunt traduse și în poloneză: jurnalul din anii 1907-1937 cu titlul *Zapowiedź równonocy*, din anii 1937-1960 cu titlul *Świętojańskie żniwo*, două volume din *Fragment d'un journal* cu titlul *Religia, literatura i komunizm. Dziennik emigranta/Religie, literatură și comunism. Jurnalul emigrantului* (1945-1969) și *Moje życie/ Viața mea* (1941-1985). Miś spune că *Încercarea labirintului* nu este însă încă o poveste autobiografică a lui Eliade. De fapt, el vorbește despre familia sa și mediul în care a crescut, despre sejurul în India, activitatea la universitate și cea diplomatică, despre sejurul la Chicago și Paris, dar vorbește și despre multe probleme metodologice ale cercetărilor sale. Miś consideră că cea mai interesantă parte a cărții sunt reflecțiile asupra sensului general al cercetărilor hermeneutice ale lui Eliade și aceasta constituie obiectul recenziei lui.

Se știe că pentru Eliade scopul cercetărilor hermeneutice a fost nu numai unul cognitiv, ci și practic, existențial: „Cititorul care înțelege, de exemplu, simbolismul arborelui cosmic [...]. Încearcă atunci mai mult decât o bucurie intelectuală. El face o descoperire importantă pentru viața sa.”¹⁴ Hermeneutica descoperă lumea sacră a semnificațiilor și valorilor transcendente, universale, obiective. Miś îl citează pe Eliade: „Istoricul religiilor este confruntat cu acest fenomen groaznic al desacralizării unui rit, sau al unui mister, sau al unui mit în care uciderea avea un sens religios. Este o regresie spre o etapă depășită de mii de ani, dar această «regresie» nici nu-și mai găsește semnificația spirituală anterioară, căci nu mai există valori transcendente. Oroarea este multiplicată ...”¹⁵ Singura salvare este în mâinile istoricului religiilor, „care restituie memoria oamenilor uituci și care, prin această memorie, îi salvează.”¹⁶

Miś spune că o astfel de gândire provoacă dubii. În primul rând, nu este adevărat că sacrul a fost izgonit din lumea de astăzi. Într-adevăr, după cum spune cunoscutul teolog francez și profesor al Institutului Catolic din Paris, Christian Duquoc, „în cursul istoriei apar structuri obiective, care nu mai sunt standardizate de religie, deci autonome. Aceste structuri sunt: știința, tehnica, culturile și filozofiile critice, date democratice politice, urbanizare, drepturile omului și toleranța, schimburi internaționale între diferite culturi și civilizații.”¹⁷ Există și teologia secularizării, ai cărei adepți vor să arate procesele moderne ale secularizării ca fiind complet justificate din punct de vedere religios. Istoricul polonez al filozofiei se întreabă dacă oare secularizarea, numită poetic de Max Weber „descântarea lumii”, este egală cu desacralizarea? Miś subliniază faptul că Eliade scria de multe ori despre prezența sacrului în cultura contemporană, dar în *Încercarea labirintului* vorbește despre aceasta astfel încât să îl pună pe interlocutorul său în încurcătură, vorbind la un moment dat despre canibalism și jertfele religioase umane. Eliade consideră că aceste ritualuri au avut un sens profund sacru: „Pentru azteci, sacrificiul uman avea sens, anume că sîngele victimelor omenești îl hrănea și

¹² Krzysztof Środa (n. 1959) este scriitor, traducător, istoric al filozofiei. A lucrat la Institutul de Filozofie și Sociologie din cadrul Academiei Poloneze de Științe, a scris lucrarea de doctorat despre fenomenologia lui Edmund Husserl, laureat al Premiului Literar Gdynia în domeniul eseisticii.

¹³ Andrzej Miś, recenzie la *L'épreuve du labyrinthe: entretiens avec Claude-Henri Rocquet*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” (1992, R. I, Nr. 4), p. 203.

¹⁴ M. Eliade, *Încercarea labirintului*, p. 55.

¹⁵ *Ibidem*, p. 54.

¹⁶ *Ibidem*, p. 80.

¹⁷ C. Duquoc, *Ambiguïté des théologies de la sécularisation*, Gembloux, 1972, pp. 23-24.

întărea pe zeul-soare și pe zei în general. Pentru soldatul S.S., nimicirea a milioane de oameni în lagăre avea și ea un sens, și chiar escatologic. El credea că reprezintă Binele împotriva Răului. La fel și pilotul japonez. Se știe ce era Binele pentru Nazism: omul blond, omul nordic, arianul pur... Iar restul erau încarnările Răului, ale diavolului. E o concepție aproape mani-heistă: lupta Binelui împotriva Răului – în dualismul iranian, orice credincios care omoară o broască, un șarpe, un animal demonic, contribuie la purificarea lumii și la triumful Binelui. E ușor de închipuit că acești bolnavi sau acești pasionați, acești fanatici, acești maniheiști moderni vedeau Răul încarnat în anumite rase, în evrei, în țigani. Sacrificarea lor cu milioanele nu era o crimă, deoarece ei încarnau Răul. Este exact același lucru pentru Gulag și escatologia politică a marii eliberări comuniste; în fața ei stau dușmani care reprezintă Răul și care stăvilesc triumful Binelui, triumful libertății și al omului etc. Toate acestea pot fi comparate cu aztecii: și unii alții credeau că au justificare. Aztecii credeau că îl ajută pe zeul soarelui, naziștii și rușii credeau că realizează istoria.”¹⁸

După aceste cuvinte, Miș face a doua remarcă, și anume că cercetările hermenutice pot și ar trebui să aibă funcții critice, demistificate. Miș explică că pentru soldații S.S. uciderea a milioane de oameni poate a avut un sens escatologic, dar aceasta nu înseamnă că sunt iertați, sau că acest „sens escatologic” a fost unul definitiv¹⁹. O privire în trecut ar putea vedea mituri în care trăim în continuare, dar nu neapărat să le și acceptăm. Înțelegând sensul lor am putea să ne eliberăm de ele. În *Încercarea labirintului* Eliade scrie că trebuie să „studiem nu numai canibalismul, dar, de pildă, și experiența mistică; atunci ne dăm seama că sensul acestei grozăvii este dezvăluirea totalității divine, totalitatea enigmatică, adică coincidența contrariilor în viață. Înțelegem sensul acestui comportament religios și totodată știm că el nu este decît una din expresiile spiritului uman [...] Dar cunoaștem foarte bine și alte decizii: mistic, yoga, contemplarea... Ceea ce apără spiritul istoricului religiilor, condamnat într-un fel să lucreze pe aceste documente, este convingerea că aceste lucruri îngrozitoare nu reprezintă suma sau expresia perfectă a experienței religioase, ci numai o latură a ei, latura negativă.”²⁰

A treia remarcă pe care o face Miș se referă la imagini mitice vechi care au dispărut nu din cauză că au fost uitate, ci din diferite motive obiective, astfel încît Miș spune că este îndoielnic faptul că după ce ne aducem aminte de ele, se vor actualiza. Drept exemplu vizita la Eliade a dr. Bögers, descrisă în *Fragment d'un journal* la data de 5 aprilie 1967, în timpul căreia au discutat, printre altele, despre posibilitatea reintroducerii anumitor ritualuri, simboluri în conștiința creștină. Miș comentează că poate exista „credință fără dimensiune simbolică”, dar credința de obicei este bazată pe trăiri religioase, și atunci găsește simbolistica adecvată în care aceste trăiri sunt obiectivate. Iar simbolistica religioasă fără credință este goală²¹.

Miș spune că ne putem întreba dacă pentru însuși Eliade cercetările lui au avut ca scop căutarea sacrului și drumului de salvare sau el a fost un om credincios și a dorit să-și aprofundeze credința și s-o îmbogățească prin contactul cu alți zei? Istoricul polonez al filozofiei face referire la cuvintele lui Kant, citate de Eliade în *Încercarea labirintului*, și anume: „... mi se pare cu totul imposibil, faptul de a ne închipui cum ar putea funcționa spiritul uman fără convingerea că există un real de natură ireductibilă în lume.”²² Absolutul este aici tratat ca un principiu necesar al rațiunii. În alt loc Eliade spune: „Deja demult m-am hotărît să păstrez un fel de discreție cu

¹⁸ M. Eliade, *Încercarea labirintului*, p. 54.

¹⁹ H. Benisz, „Człowiek wobec problemu czasu i historii”/ *Omul față de problema timpului și istoriei*, în revista *Euhemer*, Rocznik VIII, nr. 3(31), Varșovia, 1990, p. 205.

²⁰ M. Eliade, *Încercarea labirintului*, pp. 53- 54.

²¹ H. Benisz, *op.cit.*

²² M. Eliade, *Încercarea labirintului*, p. 130.

privire la ceea ce cred sau nu cred”²³. Miś se întreabă de unde vine interesul pentru sacru? Lectura memoriilor și jurnalelor lui îi sugerează o astfel de ipoteză: el a fost un om obsedat de timpul trecător și de aceea a vrut să se ascundă în atemporalitatea miturilor. Un alt răspuns în opinia lui Miś ar putea fi cel dat de către însuși Eliade, rezumînd *Tratatul de istorie a religiilor*, și anume tinderea spre sacru este o căutare a autenticității, deoarece în lumea zilnică, omul nu se poate regăsi cu adevărat. Miś spune că interpretarea concepției lui Eliade în categoriile filozofice este justă, căci și el s-a considerat filozof, iar dintre sistemele filozofice l-au interesat cel mai mult valorile metafizice: mai mult decît atît, a mărturisit că cel mai mult ținea la cititorii care erau filozofi. Conform lui Miś, aceasta ar putea fi o formulă care explică cel mai bine sensul cercetărilor lui Eliade: el este un filozof care dorește să descrie situația omului în lume și consideră că omul de astăzi este rătăcit pentru că a pierdut contactul cu sfera sacrului. Astfel încît reîntoarcerea la vechile simboluri religioase i se pare lui Miś evidentă. Totuși nu este convins de ceea ce scrie Eliade, și anume „înțelegerea valorilor religioase tradiționale este primul pas spre trezirea spirituală”²⁴. Pentru Miś este posibil ca însăși încercarea de a înțelege această tradiție să fie o valoare... De asemenea, Miś spune că dacă vom considera, după Eliade, că simbolul omului poate fi Odiseu, iar călătoria lui este o parabolă a vieții umane, trebuie să și ținem minte că acest erou mitic a cunoscut în călătoria sa multe locuri străine, a văzut lucrurile despre care nici nu știa că există și de aceea s-a întors acasă mai bogat și schimbat în interior²⁵.

IV. Concluzii

Remarcăm, la finele acestui articol, că, receptarea operei lui Mircea Eliade în Polonia, în prima sa etapă, a avut ca sursă politică totalitară de dinainte de 1989 - cenzura comunistă jucînd un rol semnificativ în acest sens, atît prin intervențiile directe, cît și prin autocenzura pe care a generat-o. După 1990, cultura polonă a început procesul de recuperare a valorilor umaniste, eludate timp de patru decenii și jumătate de totalitarismul comunist, instaurat la finele celui de-al Doilea Război Mondial. Ideile savantului român au putut fi cunoscute de un public tot mai larg în forma lor completă, traduceri nemaifiind trunchiate. Nu mai putem vorbi nici despre supravegherea ideologică, de factură comunistă, a exegezei sale.

BIBLIOGRAPHY

- Benisz, Henryk, „Człowiek wobec problemu czasu i historii”, în revista Euhemer, Rocznik VIII, nr. 3(31), 1990.
- Duquoc, Christian, *Ambiguité des théologies de la sécularisation*, Gembloux, Editura J. Duculot, 1972.
- Eliade, Mircea, *Încercarea labirintului*, traducere de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.
- Eliade, Mircea, *Fragments d'un Journal*, Gallimard, Paris, vol. 1, 1980, vol. 2, 1981.
- Kania, Ireneusz, *Między przypadkiem a koniecznością czyli życie jako «próba labiryntu»* [în:] Mircea Eliade, *Les promesses de l'équinoxe*, traducere de Ireneusz Kania, Cracovia, Editura Wydawnictwo Literackie Kraków, 1989
- Kořakowski, Leszek, Prefață la Mircea Eliade *Tratat de istorie a religiilor*, traducere de Krzysztof Środa, Varșovia, Editura Książka i Wiedza, 1966
- Miś, Andrzej, Recenzie la *L'épreuve du labyrinthe: entretiens avec Claude-Henri Rocquet* „Przełąd Filozoficzny – Nowa Seria” (1992, R. I, Nr. 4)
- Skarga, Barbara, Introducere la Auguste Comte, *Discours sur l'ensemble du positivisme*, traducere Barbara Skarga, Varșovia, Editura PWN, 1973.

²³ *Idem*, p. 114.

²⁴ *Ibidem*, p. 58.

²⁵ H. Benisz, *op.cit.*, pp. 206-207.